

Gelir hareketliliği gelir eşitsizliğini azaltabilir mi? Türkiye örneği¹

Aytekin Güven

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü, Bolu
e-posta: guven_al@ibu.edu.tr*

Başak Dalgıç

*Hacettepe Üniversitesi, Maliye Bölümü, Ankara
e-posta: basakcakar@hacettepe.edu.tr*

Aysıt Tansel

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Ankara
e-posta: atansel@metu.edu.tr*

Özet

Gelir hareketliliği kavramı, bireylerin gelir konumlarının daha üst ya da daha alt gelir gruplarına geçişini ve bu geçişin kolaylığını kapsar. Bu çalışma Türkiye için bir gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği incelemesi yaparak gelişmekte olan ülke örneği ile iktisadi yazına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Gelir ve Yaşam Koşulları (GYK) Anketlerinden yararlanılarak 2005-2010 dönemi için farklı gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği endeksleri hesaplanmıştır. Bu analizin ötesinde söz konusu endeksler ayrıca cinsiyet, değişik yaş ve eğitim düzeyleri için de hesaplanmıştır. Türkiye’de incelenen dönemde gelir eşitsizliğinin oldukça yüksek fakat gelir hareketliliğinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar özetle şöyledir: i) Ele alınan dönem uzadıkça gelir hareketliliği artmaktadır ancak Türkiye’de gelir hareketliliği gelir eşitsizliğini azaltıcı nitelikte değildir. ii) Gelir dağılımının en alt ve en üst grupları diğer gruplara göre daha hareketlidir. iii) Ele alınan alt dönemlerde en alt gelir grubundaki bireylerin %6’sı işsiz durumuna düşerken, yalnızca %1.7’si en üst gelir grubuna yükselbilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gelir Hareketliliği, Gelir Eşitsizliği, Toplumsal Cinsiyet, Eğitim, Türkiye.

JEL kodları: D31, D63, J60.

¹ Bu çalışma 18-20 Ekim 2014 tarihlerinde Antalya’da Türkiye Ekonomi Kurumu’nun düzenlemiş olduğu “Küresel İstikrar ve Büyüme ve İktisadın Durumu” başlıklı Uluslararası Ekonomi Konferansında sunulmuştur. Katılımcılara yapmış oldukları katkılardan dolayı teşekkür ederiz. Öneri ve katkıları için ODTÜ Gelişme Dergisi hakemlerine de teşekkür ederiz. Tüm yanlış ve eksikliklerden yalnızca yazarlar sorumludur.

1. Giriş ve ilgili yazına bir bakış

Son otuz yıl içerisinde yaşanan hızlı küreselleşme süreci, neo-liberal politikaların tüm dünyada yaygın uygulanır hale gelmesi, teknolojiye yaşanan ilerlemeler, değişen işgücü piyasası kuralları ile gelir eşitsizliği, eşitlikçi ülkeler olarak bilinen İskandinav ülkelerini de içine alacak şekilde birçok ülkede önemli artışlar göstermiştir. Harcanabilir gelir üzerinden hesaplanan Gini katsayısı 1985 yılında 100 kabul edildiğinde, OECD ülkeleri ortalaması 2010 yılında 110.2'ye yükselmiştir. Gini katsayısı 1995-2010 yılları arasında görece eşit kabul edilen ülkelerden Lüksemburg'da 0.25'den 0.27'ye Norveç'te 0.24'den 0.25'e, Finlandiya'da 0.22'den 0.26'ya, Fransa'da 0.27'den 0.30'a, Almanya'da 0.27'den 0.29'a yükselirken, eşitsizliğin görece yüksek olduğu İsrail'de 0.34'den 0.37'ye, Amerika Birleşik Devletleri'nde 0.36'dan 0.38'e artmış; Türkiye, Meksika ve İtalya'da ise kısmen azalmıştır. Türkiye'de 1995 yılında 0.49 olan Gini katsayısı 2010'da 0.41'e, İtalya'da 0.33'den 0.31'e, Meksika'da ise küçük bir düşüşle 0.48'den 0.47'ye gerilemiştir² (OECD, 2013).

Dünya genelinde yükselen eşitsizlikler beraberinde yeni kavramları da tartışmaya açmıştır. Örneğin ailelerin ya da bazı diğer grupların gelir ile ölçülen ekonomik statülerini daha yüksek ya da daha aşağı düzeylere taşıyabilmesi durumu olarak tanımlanan gelir hareketliliği (gelir mobilitesi) kavramı bu kavramlardan biridir. Gelir hareketliliğinin yüksek olduğu toplumlarda üst gelir gruplarına çıkabilmek eşitsizliğin azalmasında önemli rol oynayabilir. Chicago Üniversitesi iktisatçılardan Friedman (1962:171) gelir hareketliliğinin yüksek olduğu ülkelerde eşitsizliklerin zaman içinde azalabileceğini ifade etmiş, Shorrocks (1978) ise, Friedman'da ileri sürülen söz konusu hareketliliği tanımlayarak uzun dönemde gelir hareketliliğinin eşitsizliği azaltacağını göstermiştir.

Uygulamalı iktisat yazınında gelir hareketliliğinin eşitsizlikleri azalttığına dair sonuçlara ulaşan çalışmalar olduğu gibi, karşıt sonuçlara ulaşan çalışmalar da vardır. Örneğin Buchinsky ve Hunt (1999) 1979-1991 döneminde ABD'deki ücret ve kazanç hareketliliğini incelemiş; ücret hareketliliğinin ücret eşitsizliğini 4 yıllık dönemde %12-%16 oranında azalttığı sonucuna varmışlardır. Sologon ve O'Donoghue (2009) 1994-2001 dönemini ele alarak 14 Avrupa Birliği ülkesinde gelir hareketliliğinin yaşam boyu gelir farklılıkları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Portekiz hariç ele alınan diğer ülkelerde gelir hareketliliğinin eşitsizliği dengeleyici etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre gelir hareketliliğinin eşitsizlikleri en yüksek oranda azalttığı ülkeler İrlanda ve Danimarka'dır. Bachmann vd. (2012), 2004-2010 dönemine ait Gelir Yaşam

² 2000'li yıllarda yaşanan görece iyileşmelere karşın, Türkiye halen gelir dağılımı en adaletsiz ülkeler arasında yer almaktadır. OECD ülkeleri arasında 2011 yılı verilerine göre Türkiye, 0.41 Gini katsayısı ile gelir dağılımı konusunda sadece Meksika (0.48) ve Şili'den (0.50) daha iyi durumdadır (OECD, 2015a).

Koşulları Anketlerini (GYKA) kullanarak, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Norveç için ücret eşitsizliği ve ücret hareketliliğini incelemişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak ücret hareketliliğinin eşitsizliği azalttığı yönündedir.

Riener (2012) ise, Avrupa Topluluğu Hanehalkı Panel (European Community Household Panel-ECHP) verileri ile 13 AB üyesi ülke için (Finlandiya ve İsveç hariç) 1995, 1998 ve 2001 yıllarına ait gelir hareketliliğini ve gelir eşitsizliğini araştırmıştır. Riener toplam göreceli hareketlilik ve uzun dönem gelir eşitlemesi arasında negatif ilişki bulmuştur. Bu sonuç, Shorrocks'un (1978) yüksek gelir hareketliliğinin gelirleri dengeleyeceği ya da eşitleyeceği yönündeki çıkarılması ile çelişmektedir.

Bilgimiz dâhilinde, Türkiye için gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği konusunu birlikte ele alan tek çalışma Vergil'e (2012) aittir. Bu çalışmada 2006-2009 dönemi GYKA'dan elde edilen veriler kullanılmış, gelir hareketliliği ve hareketliliğin eşitsizlik üzerindeki dengeleyici etkisini ölçmek için Fields ve Ok (1999) ve Fields (2010) hareketlilik endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışmada gelir hareketliliğinin eşitsizliği azalttığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir: (i) İncelenen dönem uzatıldıkça gelir hareketliliği artmaktadır; (ii) Çalışmada kullanılan geçiş matrislerinden gelir hareketliliğinin incelenen 2006-2009 döneminde oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır; yoksul insanların yaklaşık %65'i, 3 yıl içerisinde ikinci %20'lik dilime geçmişlerdir; (iii) Gelir hareketliliğindeki değişim ekonomik büyüme ve transfer hareketliliği olarak ayrıştırıldığında, toplam hareketlilikte transfer kısmının büyük önem taşıdığı gözlenmiştir. Bu bulgu zenginden yoksula ya da yoksuldan zengine önemli oranda gelir transferi olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmada bu transferin yönü hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır³.

Çalışmamız Türkiye'nin gelir dağılımındaki olumsuz tablosunu göz önüne alarak, olası gelir hareketliliklerinin söz konusu yüksek gelir eşitsizliğini azaltıp azaltamayacağını araştırmayı amaçlamaktadır. Gelir hareketliliği çalışmalarının daha çok 2000'li yıllardan sonra ve gelişmiş ülkeler için yapıldığı düşünüldüğünde, bu çalışma gelişmekte olan ülke örneği ile iktisat yazınına katkı yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır: İkinci bölümde Türkiye'nin gelir eşitsizliği üzerinde kısaca durulacaktır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntem hakkında bilgi verilecek, dördüncü bölümde gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliğine ilişkin analiz sonuçları tartışılacaktır. Çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmaktadır.

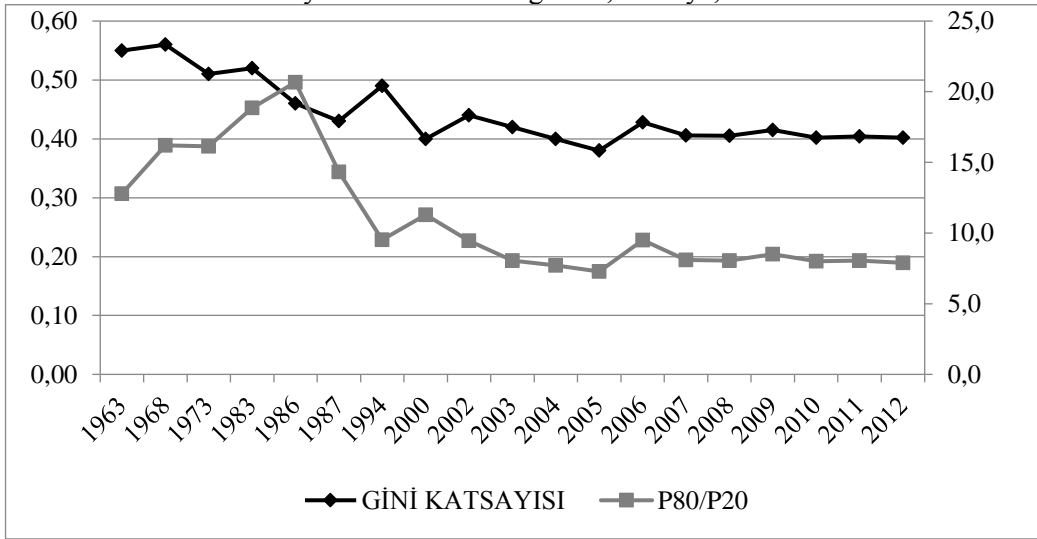
3 Bu konudaki yazın ile ilgili daha ayrıntılı bilgi Tansel vd. (2014)'de bulunabilir.

2. Türkiye’de gelir eşitsizliği eğilimleri

Bu bölümde Türkiye’nin 1960’lı yıllardan günümüze gelir dağılımı süreci kısaca ele alınmaktadır⁴. Grafik 1 Türkiye’de gelir eşitsizliğini ölçmek üzere hesaplanan Gini katsayısı ve P80/P20 oranını⁵ göstermektedir. 1963 yılında 0.55 olan Gini katsayısı 1987 yılında 0.43’e gerilemiş; 1994 yılındaki yüksek artış ile 0.49’a tırmanmış; 2000 yılında 0.40’a ve 2005 yılında 0.38’e gerilemiş, 2012 yılında 0.40 seviyesinde gerçekleşmiştir. P80/P20 oranı 2000’li yıllardaki eğilimi ile Gini katsayısı ile benzerlik gösterse de Gini katsayısına göre gelir eşitsizliğinin azaldığı dönem olan 1963-1986 döneminde önemli artışlar göstermektedir. Bu dönemde, Gini katsayısındaki düzelmeye alt gelir grubundaki iyileşmeden kaynaklanmadığı söylenebilir.

Grafik 1

Gini Katsayısı ve P80/P20 Değerleri, Türkiye, 1963-2012

Kaynak: TÜİK (2013), TÜSİAD (1986), Celasun (1983), DPT(1966,1976).

Grafik 1’de verilen gelir eşitsizliği göstergelerine biraz daha yakından bakacak olursak şu gerçeklerle karşılaşırız. Öncelikle Gini katsayısındaki düşme eğilimi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, katsayının değeri gelişmiş ülkelere göre

4 Türkiye’de gelir dağılımı çalışmalarının yaklaşık yarım asırlık bir geçmişi olmasına karşın, toplanan veriler farklı kurum veya kişilerce elde edilmiştir. Grafik 1’de, 1987-2012 dönemindeki veriler TÜİK’den, 1986 yılı verileri Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)’nden, 1968 yılı verileri Bulutay, Timur ve Ersel (1971)’den, 1983 yılı verileri Celasun (1983)’den, 1963 ve 1973 yıllarına ait veriler ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT, 1966, 1976)’dan derlenmiştir

5 P80/P20 en zengin yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı payın, en yoksul 20’lik grubun toplam gelirden aldığı paya oranını ifade eder.

hala oldukça yüksektir. Türkiye gelir eşitsizliği bakımından, OECD ülkeleri içinde sadece Şili ve Meksika'dan daha iyi konumdadır (OECD, 2015a).

Gelir eşitsizliğinde 2002-2004 yılları arasında yaşanan kısmi iyileşmelerin nedeni olarak Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından hazırlanan Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış (2010) adlı raporda en üst gelir grubunun toplam gelirden aldığı paydaki düşüş olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan Bakış ve Polat (2015) ve Ekşi ve Kırdar (2015)'te bu iyileşmenin temel nedeninin söz konusu dönemde asgari ücretlerdeki artışlar olduğu gösterilmiştir.

Yükseler (2005), ise gelir dağılımındaki söz konusu görece iyileşmeyi menkul kıymet gelirlerinin toplam hanehalkı kullanılabilir geliri içindeki payının büyük oranda azalmasına, ücret gelirlerindeki ve devletten alınan transfer kaynaklarındaki artışa bağlamıştır. Çalışkan (2010)'da da transfer harcamalarındaki ve emek gelirlerindeki artışlar ön plana çıkarılmıştır. Bu çalışmaya göre transfer harcamalarının gelir türleri içindeki payı 1994 yılında %10 iken 2003 yılında %20'ye yükselmiştir. Yine aynı dönemde emek gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı %28'den %42'ye çıkmıştır. Ücret gelirlerinin toplam gelirden aldığı payın artması, ücretli kesiminin sayısının arttığını göstermesine karşın kişi başına ücretin arttığını söylemez. Çalışkan'a göre anketlerde gayrimenkul gelirleri yeterince tespit edilememiş ve dolayısıyla ücret gelirlerinin payı fazla çıkmış olabilir. Bununla birlikte menkul kıymet gelirlerinin azalışını izah etmek zordur ve hanehalkları menkul kıymet gelirlerini gizliyor olabilir.

Çalışkan (2010)'da bahsedilen endişe TÜİK'in gelir dağılımı anketlerinin yöntemsel sorunlarına dikkatleri çekmektedir. Anket kapsamındaki toplam gelirin gerçek toplam gelirin çok altında olması anketlerin güvenilirliğini tartışmalı kılmaktadır. Anket ile saptanan kullanılabilir gelirin gerçek kullanılabilir gelire oranı, hanehalklarının vergilendirilmemiş geliri saklama eğilimini göstermesi açısından önemlidir. Çelik (2004)'e göre anket ile saptanan kullanılabilir gelirin, gerçek kullanılabilir gelire oranı 1994–2003 döneminde OECD'nin tartışmalı kabul ettiği aralıkta (%60-%67.5 civarında) gerçekleşmiştir. Çelik TÜİK verilerine dayanarak yaptığı saptamada ücret geliri elde edenlerin gerçek gelirleriyle beyan ettikleri gelir arasındaki farkın yüzde 30'un altında olduğunu, buna karşın diğer gelir sahiplerinin (kâr, faiz, rant) gelirlerinin yüzde 60'dan fazlasını beyan etmediklerini göstermektedir. Bu durum düşük ve yüksek gelir grupları arasındaki eşitsizliğin tam olarak saptanmasını engellemekte ve gelir eşitsizliğinin olduğundan daha düşük gözükmesine yol açmaktadır.

Çelik (2004)'e benzer şekilde Duman (2011), 2006 Hanehalkı bütçe anketinde ölçülen toplam gelire, 2006 yılı GSYH rakamlarını karşılaştırmış, anket kapsamındaki toplam gelirin gerçek gelirin ancak %46'sına denk geldiğini ve bu farkın yüksek gelirli olanların gelirlerini olduğundan daha düşük beyan etmelerinden

kaynaklandığını belirtmiştir. Anketlerde ücret dışı gelirlerin saklandığı düşüncesi Yükseler (2005)'de de belirtilmektedir. Türkiye'de gelir grupları temelinde bir analiz yaparken, TÜİK tarafından toplanan verilerde; özellikle kar, faiz ve rant gelirin sahip bireylerin gelirlerinin yüzde 60'dan fazlasını beyan etmedikleri ve bu nedenle gelir dilimleri arasında yapay bir yakınlaşma olabileceğini akılda tutmak gerektiği Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından hazırlanan (yukarıda ismi geçen) raporda da belirtilmiştir.

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk bireylerin sınıfsal konumları arasındaki farklılıklar dikkate alınarak da incelenebilir. Örneğin, Bahçe ve Köse (2007) Lorenz eğrisi ve Gini katsayılarını kullanarak yapılan analizlerin bireylerin toplumsal konumları arasındaki farkları yok saydığını belirterek, Türkiye'deki gelir dağılımını sınıfsal görünümü ile ele almışlardır. Kişi başına gelir bazında en yüksek değer büyük kapitalist, en düşük değer ise geçimlik köylü hanelerine ait olduğunu, köylü hanelerin yaklaşık %60'ının en alt % 10'luk katmanda, büyük kapitalist hanelerin % 59'unun ise en üst % 10'luk dilimde yer aldığını göstermişlerdir. Bu çalışmaya göre, Türkiye'deki emekçi sınıfın önemli bir oranı minimum düzeyde bile kendilerini toplumsal olarak yeniden üretememektedirler.

Yukarıdaki tartışmalar bir kenara bırakılır ve büyük resme bakılırsa Türkiye 2012 yılındaki Gini endeks değeri (0.40) ile OECD ülkelerinin çoğundan daha yüksek bir eşitsizliğe sahiptir. Peki, bu eşitsizlik bireylerin, gelir hareketliliği kazanarak üst gelir gruplarına geçebilmeleri ile azalabilir mi? Çalışmamız izleyen bölümlerde gelir hareketliliği endeksleri ile bu soruya cevap aramaya çalışmaktadır.

3. Veri seti ve yöntem

Bu çalışmadaki çözümler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenlenen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarından (GYKA) elde edilen verilere dayanmaktadır. İnceleme dönemimiz 2005-2010 dönemidir.⁶ Gelir eşitsizliği çözümlerimiz altı yıllık dönemi kapsamaktadır. Öte yandan gelir hareketliliği ölçümlerinde en uzun dört yıllık olmak üzere iki ve üç yıllık değişimler için hesaplamalar yapılabilmektedir. Veriden kaynaklanan bu kısıt şüphesiz sonuçların konjonktürel ve geçici değişimlerden etkilenmesine neden olabilir. Ancak bu sorunlarına rağmen gelir hareketliliği analizlerimiz uzun dönemli değişimler için fikirler sunabilir.

GYKA'ya ilişkin anketler, gelir, yoksulluk, sosyal dışlanma ve yaşam koşulları ile ilgili detaylı bilgileri elde etmek amacıyla, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından talep edilen hedef değişkenler doğrultusunda

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006 yılında gerçekleştirdiği Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nda gelir verileri 2005 yılı verilerine dayanmaktadır. Benzer şekilde devam eden yıllarda da bir önceki yılın gelir bilgisi derlenmiştir.

oluşturulmaktadır. Uygulamanın yüz yüze görüşme tekniği ile yapıldığı araştırmalarda, haneler nihai örnekleme birimleri olarak belirlenmekte ve 4 yıl boyunca izlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan bütün yerleşim birimleri örnekleme seçimi kapsamında yer almakta olup Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan tüm hanelerin üyeleri bu kapsama alınmıştır. Ancak huzur evlerinde, hapishanelerde, askeri kışlalarda, hastanelerde, otellerde ve çocuk bakım merkezlerinde yaşayanlar ile göçmen nüfus araştırma kapsamının dışında tutulmuştur.

TÜİK tarafından yürütülen GYKA'da rotasyonel tasarım kullanılmaktadır. Bu yöntemde göre, hanelerin bir kısmı bir yıldan öteki yıla örnekleme çerçevesinde kalırken bir kısmı çıkmakta, her yıl örnekleme çerçevesine yeni haneler dâhil edilmektedir. Bu yöntemde örnekleme sayısının % 75'i panel çerçevesinde bırakılırken, % 25'i her yıl değişmektedir.

Bu çalışmada kullanılan dengelenmemiş panel yarı zamanlı olarak çalışanların da içinde bulunduğu 15-64 yaş arasındaki 32.355 çalışan ve pozitif değerli gelirlili bireyi kapsamaktadır. Bireylerin gelir ölçütü olarak, gelir sahibinin çalıştığı dönemde esas işinden nakdi ve aynı olarak elde ettiği aylık reel gelir kullanılmaktadır.^{7,8} GYKA; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi bireysel özelliklerin yanı sıra firma büyüklüğü ve sektörel (NACE Rev.1.1) sınıflandırmalarla ilgili de detaylı bilgiler vermektedir. Çalışmamızda, Türkiye'deki gelir eşitsizliğini ölçmek için gelir dağılımının farklı kısımlarına odaklanan Gini ve Theil eşitsizlik ölçütleri kullanılmaktadır. Gelir dağılımının orta kısmına duyarlı eşitsizlik ölçütü olan Gini katsayısı, belirli bir örnekleme toplam gelirin bir oranı olarak ifade edilen olası tüm gelir ikililerin ortalama farkını yansıtmaktadır (Cowell, 2011). Genelleştirilmiş entropi eşitsizlik ölçütlerinden Theil endeksi ise, Gini katsayısının aksine gelir dağılımının her iki ucuna da duyarlıdır.

Genelleştirilmiş entropi endekslerine ait eşitsizlik ölçütleri gruplar-arası ve grup-içi bileşenlerine ayrıştırılabilirler. Eşitsizliğin gruplar-arası ve grup-içi bileşenlerine ayrılması, örneklemin farklı alt gruplarında gelir eşitsizliği ile ilgili eğilimler hakkında araştırma yapmayı mümkün kılarken, örnekleme ait gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen özelliklerin nicel önemini de yansıtmaktadır. Grup-içi eşitsizlik gözlemlenen faktörlerle açıklanabilirken gruplar-arası eşitsizlik gözlemlenebilen grup özellikleri ile açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, gruplar-

⁷ Çalışmanın karşılığında nakdi ve/veya aynı gelir elde eden gelir sahibi, GYKA Fert Panellerinde belirtildiği üzere (i) Ücretli, maaşlı (ii) Yevmiyeli (iii) İşveren (iv) Kendi hesabına çalışan olabilmektedir.

⁸ GYKA'daki gelir ölçütleri yıllık bazda verildiğinden, aylık nominal gelir; gelir sahibinin söz konusu gelir yılında esas işinden elde ettiği nakdi ve aynı gelirleri toplamı, kişinin esas işinde çalıştığı ay sayısına bölünerek bulunmuştur. Nominal gelir, 2003 yılı baz yılı olmak üzere tüketici fiyat endeksi kullanılarak deflate edilmiştir.

arası bileşen, alt gruplar arasındaki farklardan doğan eşitsizliği gösterirken, grup-çi bileşen aynı grup içindeki eşitsizliği temsil etmektedir.

Bu çalışmadaki gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliğine ilişkin incelemeler üç farklı sosyo-ekonomik grup için yapılmaktadır. Birinci grup cinsiyet farklılıklarını ortaya koymaktadır. İkinci grup, bireylerin yaşına göre sınıflandırılmış dört alt gruptan (15-24, 25-34, 35-49, 50-64) oluşur. Üçüncü grup ise bireylerin eğitim düzeyine ilişkin olarak altı farklı alt gruptan oluşmaktadır. Bunlar, (1) okur-yazar olmayanlar ve okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler, (2) ilkokul mezunları (beş yıllık eğitim), (3) ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim mezunları (sekiz yıllık eğitim), (4) genel lise mezunları, (5) mesleki veya teknik lise mezunları, (6) yüksekokul, fakülte ve üzeri okullardan mezun olanlardır.

Eşitsizlikle ilgili yatay kesit hesaplamaları, tek bir dönemdeki gelir dağılımıyla ilgili eğilimleri ortaya koymaktadır. Oysa bireyler zaman içinde gelir dağılımının farklı noktalarına doğru hareket edebilirler. Bir başka deyişle, bireylerin gelir dağılımı boyunca herhangi bir dönemde konumlarını değiştirmeleri mümkündür ve yatay kesitte hesaplanan eşitsizlik göstergeleri aslında gelir dağılımı içerisinde bireylerin bu hareketliliğini göz ardı etmektedir. İktisadi yazında gelir dağılımı içerisindeki dinamik unsurları yansıtmak üzere çeşitli gelir hareketliliği ölçütleri tanımlanmıştır. Bunlardan bir tanesi oldukça yaygın bir şekilde kullanılan Pearson korelasyon katsayısıdır. Bu katsayı, bireylerin iki zaman aralığındaki gelirleri arasındaki benzerlik derecesini ölçer ve katsayının değeri bire yaklaştıkça hareketlilik azalır. İki ardışık zaman aralığı arasındaki gelir hareketliliğinin derecesini ölçmek için kullanılan bir diğer korelasyon katsayısı Spearman sıra korelasyon katsayısıdır. Spearman sıra korelasyon katsayısına göre, bireylerin gelirleri her iki zaman aralığında en düşüğe en yükseğe doğru sıralanmakta ve korelasyon katsayısını elde etmek için bu sıralamalar arasındaki fark hesaplanmaktadır.

Bu iki korelasyon katsayısının dışında Fields ve Ok (1996, 1999), toplam mutlak logaritmik-gelir hareketliliğine dayanan bir gelir hareketlilik ölçütü sunmaktadır.⁹

$$M_{FO} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |\log y_{i1} - \log y_{i0}| \quad (1)$$

(1) nolu eşitlikte y_{i0} başlangıç dönemi gelirini temsil ederken, y_{i1} ikinci döneme ait geliri göstermektedir. Fields-Ok hareketlilik endeksi iki dönem arasındaki ortalama yüzde gelir değişimini ölçmektedir. Endeks değeri ne kadar yüksek ise gelir hareketliliği o kadar yüksek olacaktır. Fields (2010), hareketliliğin yönünü dikkate almayan bu mutlak hareketlilik ölçütünün yanı sıra hareketliliğin

⁹ Fields ve Ok (1999) gelir hareketliliği ölçütlerinin ölçekleme değişmezliği, simetri, alt gruplara ayrıştırılabilirlik gibi bazı özellikleri olduğunu göstermektedirler.

gelir dağılımı üzerinde eşitleyici bir etkisinin olup olmadığını test eden bir endeks geliştirmiştir. Aşağıdaki (2) nolu denklemde $I(\cdot)$, Gini katsayısı, Theil endeksi veya ortalama logaritmik sapma (MLD) olmak üzere herhangi bir statik eşitsizlik ölçütünü temsil ederken, y_0 başlangıç yılı; \bar{y} ise iki dönemdeki ortalama gelir vektörüdür. Fields (2010) endeksinin pozitif değerleri hareketliliğin gelir dağılımı üzerinde eşitleyici etkisi olduğunu gösterirken; negatif değerler hareketliliğinin gelir dağılımını bozduğuna işaret etmektedir.

$$M_{FO09} = 1 - \frac{I(\bar{y})}{I(y_0)} \quad (2)$$

Bireylerin gelir hareketliliğini inceleyebilmek için dağılımın farklı noktalarına geçişlerini göstermek üzere geçiş (transition) matrisleri oluşturulabilir. Geçiş matrisleri yönteminde gelir dağılımı beşte birlik ya da onda birlik gelir gruplarına ayrılır ve bu gruplardaki bireylerin zaman içerisinde diğer gelir gruplarına geçişleri ile gelir hareketliliği daha iyi açıklanabilir. Böylelikle bireyin bir dönemden diğer bir döneme daha yüksek bir gelir dilimine doğru mu (yukarı geçiş) yoksa daha düşük gelir dilimine doğru mu (aşağı geçiş) hareket ettiğini belirlemek mümkün olur. Bu tür geçiş matrislerinin eksik yanı bireylerin özelliklerini dikkate almamalarıdır. İzleyen bölümde söz konusu geçiş olasılıklarını bireylerin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi gibi özellikleri ile açıklayan bir Çok Değerli Logit modeli (multinomial logit modeli) kestirilecektir.

4. Temel sonuçlar

Bu bölümde gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği çözümlerimizin sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 1, 2005-2010 dönemine ait gelir eşitsizliği ölçütlerini göstermektedir. Söz konusu dönemde Gini katsayısı dalgalı bir seyir göstermekle birlikte, 2010 yılında eşitsizliğin 2005 yılına göre kısmen azaldığı görülmektedir. 2010 yılında Gini katsayısı 0.40, Theil endeksi 0.31 olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel ekonomik kriz döneminde gelir eşitsizliğinde artış gözlemlenmektedir ve söz konusu artış Theil endeksinde Gini endeksine göre daha belirgindir. Bu durum Theil endeksinin krizlerden diğer gelir gruplarına göre daha çok etkilenen gelir dağılımının uç gruplarına daha duyarlı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 1’de ayrıca, cinsiyete göre gelir eşitsizliği sonuçları da sunulmaktadır. Buna göre, kadınlardaki gelir eşitsizliği erkeklere göre daha yüksektir. İncelenen dönemde kadın eşitsizliğindeki düşüş erkeklerinkine göre çok daha belirgindir. Theil endeksi, cinsiyete göre gruplar-arası ve grup-içi bileşenlere ayrıldığında grup-içi eşitsizliğin gruplar-arası eşitsizliğe göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, eşitsizliğin yalnızca küçük bir bölümü cinsiyet farklılığından kaynaklanırken eşitsizlik büyük ölçüde diğer etmenlere dayanmaktadır.

Tablo 1
Toplam ve Cinsiyete Göre Gelir Eşitsizliği Sonuçları: Türkiye, 2005-2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Genel</i>						
<i>Gini</i>	0.421	0.416	0.417	0.425	0.400	0.403
<i>Theil</i>	0.328	0.346	0.344	0.354	0.300	0.316
<i>Erkek</i>						
<i>Gini</i>	0.406	0.409	0.407	0.419	0.392	0.397
<i>Theil</i>	0.309	0.342	0.331	0.350	0.292	0.313
<i>Kadın</i>						
<i>Gini</i>	0.470	0.432	0.449	0.444	0.427	0.419
<i>Theil</i>	0.402	0.319	0.383	0.349	0.324	0.312
<i>Kadın-Erkek gruplar arası eşitsizlik</i>	0.006	0.007	0.005	0.003	0.003	0.004
<i>Grup-İçi eşitsizlik</i>	0.323	0.339	0.339	0.329	0.274	0.313

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketleri (2006-2011) kullanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Gelir hareketliliğini ölçmeye yarayan Fields-Ok (1999) endeksi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi endeks değerinin yüksek olması gelir hareketliliğinin yüksek olması anlamına gelmektedir. Gelir hareketliliği 2005-2008, 2006-2009 ve 2007-2010 dönemlerine ait iki yıllık, üç yıllık ve dört yıllık dönemler için hesaplanmıştır. Örneğin 2005-2006 iki yıllık, 2005-2007 üç yıllık, 2005-2008 dört yıllık alt dönemler için hareketlilik bilgilerini içermektedir. Gelir hareketliliği hesaplamaları tüm örneklem için yapıldığı gibi, cinsiyet, yaş ve eğitim alt gruplarını da kapsamaktadır. Tablodan gözlemlenebilen ilk önemli sonuç, ele alındıktan dönem uzadıkça gelir hareketliliğinin artmakta olduğudur. Bu sonuç Dickens (2000)’de Birleşik Krallık için Hofer ve Weber (2002)’de Avusturya için elde edilen sonuçlarla tutarlıdır. Gerçekten de 2005-2008 dört yıllık dönemdeki hareketlilik (0.460), 2005-2007 üç yıllık dönemdekinden (0.422) ve 2005-2006 iki yıllık dönemdekenden (0.396) daha fazladır. Bu sonuç 2006-2008 dönemi hariç tüm dönemler için geçerlidir¹⁰. Bireylerin zaman içerisinde meslekte yükselmeleri, kendilerine daha uygun işi bulabilmeleri ve kıdem artışı gibi nedenlerle gelirlerinde artış yaşamaları bu sonucu açıklayabilir.

¹⁰ Dönemler arası gelir hareketliliğini ölçmek için Spearman ve Pearson korelasyon katsayıları da hesaplanmıştır. Korelasyon katsayılarından elde edilen sonuçlar Fields-Ok (1999) endeksinden elde edilen sonuçlarla büyük benzerlik gösterdiği için rapor edilmemiştir. Bu sonuçlar istenildiği takdirde yazarlardan edinilebilir.

Tablo 2
Fields-Ok (1999) Endeksi, Türkiye, 2005-2010

	2005-2006	2005-2007	2005-2008	2006-2007	2006-2008	2006-2009	2007-2008	2007-2009	2007-2010
<i>Tüm Örneklemler</i>	0.396	0.422	0.46	0.316	0.409	0.407	0.35	0.388	0.433
<i>Erkek</i>	0.397	0.427	0.462	0.321	0.412	0.418	0.355	0.396	0.435
<i>Kadın</i>	0.389	0.39	0.445	0.294	0.396	0.351	0.33	0.351	0.417
Yaş:									
<i>15-24</i>	0.343	0.423	0.485	0.289	0.423	0.351	0.315	0.341	0.34
<i>25-34</i>	0.347	0.364	0.393	0.267	0.352	0.382	0.298	0.348	0.379
<i>35-49</i>	0.389	0.416	0.453	0.322	0.408	0.43	0.352	0.426	0.5
<i>50-64</i>	0.534	0.566	0.618	0.415	0.526	0.43	0.474	0.599	0.684
Eğitim:									
<i>Okur yazar olmayan / bir diploma ya sahip olmayanlar</i>	0.531	0.547	0.554	0.42	0.546	0.628	0.462	0.586	0.663
<i>İlkokul</i>	0.452	0.473	0.507	0.363	0.455	0.466	0.406	0.447	0.484
<i>Ortaokul</i>	0.374	0.425	0.455	0.296	0.387	0.376	0.332	0.386	0.429
<i>Genel Lise</i>	0.307	0.338	0.403	0.25	0.371	0.348	0.29	0.316	0.362
<i>Meslek Lisesi</i>	0.302	0.348	0.387	0.295	0.355	0.329	0.293	0.326	0.373
<i>Yüksek Öğrenim</i>	0.274	0.294	0.358	0.196	0.286	0.279	0.23	0.263	0.311
Başlangıç Dilimine Göre Hareketlilik									
<i>1. %20'lik Dilim</i>	0.64	0.689	0.658	0.534	0.629	0.689	0.612	0.693	0.76
<i>2. %20'lik Dilim</i>	0.309	0.341	0.39	0.278	0.393	0.335	0.293	0.311	0.315
<i>3. %20'lik Dilim</i>	0.321	0.362	0.387	0.258	0.337	0.355	0.291	0.312	0.321
<i>4. %20'lik Dilim</i>	0.309	0.334	0.376	0.259	0.338	0.318	0.254	0.288	0.329
<i>5. %20'lik Dilim</i>	0.417	0.422	0.529	0.283	0.399	0.416	0.323	0.381	0.447
Fields (2009) Hareketlilik İndeksi									
<i>Tüm Örneklemler</i>	-0.015	-0.042	-0.042	-0.023	-0.029	-0.012	-0.003	0.02	0.009

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketleri (2006-2011) kullanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Tablo 2'den çıkan ikinci önemli sonuç, erkeklerin gelir hareketliliğinin kadınlardan daha yüksek olmasıdır. Bu sonuç Türkiye'de kadınların seçilmiş bir grup olduğu göz önüne alınarak tartışılmalıdır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranı 2015 yılında %30.7 ile OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kalmaktadır¹¹. Kadınların % 62'si çalışma yaşamında ücretli-yevmiyeli olarak yer almakta yalnızca %1.1'i işveren olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Yaklaşık %30'u ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2015). Bu destekleyici veriler ışığında Türkiye'deki kadınların ekonomik konumlarını üst gelir gruplarına taşımalarının çok güç olduğu açıkça gözükmektedir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi gelir hareketliliği yaş grupları açısından incelendiğinde en hareketli grubun 50-65 yaş grubu olması, bu yaş grubunda emekli olanların gelirlerindeki düşüş ile açıklanabilir. Söz konusu hareketliliğin aşağı doğru olması beklenir. Tüm dönemler için söylemek mümkün olmasa da en statik yaş grubu 25-34 yaş grubudur. Bu yaş grubu genel olarak mesleğini seçmiş, uzmanlaşma aşamasında olanların grubu olarak düşünülebilir. Bu nedenle bu yaş grubunda yüksek gelir hareketliliğine rastlanmaması mantıksal olarak yanlış sayılmaz. 15-24 yaş grubu ise genel olarak meslek seçimine henüz karar verememiş, sık iş değiştiren yaş grubudur. Bu nedenle bu yaş grubunda görece yüksek gelir hareketliliği gözlemlenmesi son derece normaldir.

Tablo 2'de eğitim düzeyi arttıkça gelir hareketliliğinin azaldığı görülmektedir. Düşük eğitilmiş bireylerin iş güvencesi olmadan ve sendikası çalıştıkları düşünüldüğünde çalıştıkları işyerlerinden çıkarılmaları kolay olmaktadır. Benzer biçimde kendi işi ile uğraşan bu eğitim grubundaki insanların da sık iş değiştirdikleri bilinmektedir. Öte yandan yüksek eğitilmiş bireyler çalıştıkları ve kurdukları işlerde daha kolay ilerlemektedirler. Bu etmenler eğitim düzeyi ile gelir hareketliliği arasındaki negatif ilişkiyi açıklayabilir.

Gelir dilimlerine baktığımızda ise en alt ve en üst uç gelir dilimlerindeki bireylerin daha hareketli olduğu görülmektedir. Birinci yüzde 20'lik grup geliri en düşük olan grubu, beşinci yüzde 20'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır. Geliri en düşük grubun düşük eğitimlilerden, geliri en yüksek grubun ise işveren kesiminden oluştuğu düşünüldüğünde¹², bu iki grubun diğer gruplardan hareketli olmasının, geliri en düşük grubun yukarıda bahsedildiği gibi güvenli işe sahip olmamasından, geliri en yüksek grubun ise risk alarak aşağı ve yukarı gelir hareketliliği yaşamasından kaynaklandığı söylenebilir.

¹¹ 2014 yılı verilerine göre kadınların işgücüne katılma oranı OECD ülkeleri ortalaması % 62.8'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nde %67.1, İngiltere'de %72.1, Meksika'da %46.8, Macaristan'da %60.7, Şili'de %55.7'dir (OECD, 2015b).

¹² Aydın (2012)'de alt gelir grubunda yer alan işgücünün büyük çoğunluğunun temel eğitim düzeyinde ve vasıfsız mesleklerde çalışan fertlerden oluştuğu belirtilmiştir.

Gelir hareketliliği bireylerin gelirlerindeki değişmeye işaret etse de söz konusu hareketliliğin gelir eşitsizliğini azaltıp azaltmadığı daha önemlidir. Tablo 2 gelir hareketliliğinin gelir eşitsizliği üzerindeki dengeleyici etkisi hakkında bilgiler sunmaktadır. Fields (2010) tarafından geliştirilen endeksin pozitif değerler alması, hareketliliğin gelir dağılımı üzerinde eşitleyici etkisi olduğunu, negatif değerler alması ise hareketliliğin gelir dağılımını bozduğunu gösterir. Bu bilgi ışığında Türkiye’de yaşanan gelir hareketliliğinin gelir eşitsizliğini azalttığını söylemek mümkün değildir. Dörder yıllık dönemler (2005-2008, 2006-2009, 2007-2010) göz önüne alındığında gelir hareketliliğinin 2007-2010 dönemindeki küçük dengeleyici etkisi dışında gelir dağılımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu sonuç, Reiner (2012)’de elde edilen sonuçla benzerlik gösterirken, Friedman (1962), Shorrocks (1978), Buchinsky ve Hunt (1999), Sologon ve O’Donoghue (2009), Bachmann vd. (2012) ve Vergil (2012)’de elde edilen gelir hareketliliğinin eşitsizliği dengeleyici sonucu ile çelişmektedir.

Tablo 3’te iki yıllık geçiş matrislerden yola çıkılarak elde edilen Çok Değerli Logit modelinin sonuçları sunulmaktadır. Modelin niteliksel bağımlı değişkeni, bireylerin gelir dağılımının beşte birlik dilimleri içerisinde; aşağı hareketliliğini, yukarı hareketliliğini ve aynı dilimde kalmasını temsil edecek şekilde oluşturulmuş bir kukla değişkendir¹³. Erkeklerin aşağı hareketliliği için bulunan negatif katsayı, erkeklerin gelir dağılımı içerisinde bir yıldan diğer bir yıla aşağı hareket etme olasılığının kadınlara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yukarı hareketliliğe ilişkin pozitif katsayı erkeklerin yukarı hareket etme olasılığının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Yaş grupları dikkate alındığında, sırasıyla, 35-49, 25-34 ve 50-64 yaş gruplarının aşağı hareket etme olasılığı referans grup olan 15-24 yaş grubuna göre daha düşüktür. Başka bir biçimde söylenirse, aşağı hareket etme olasılığı en düşük grup 35-49 yaş grubudur. Yaş gruplarının yukarı çıkma olasılıklarına bakıldığında, bütün yaş gruplarının gelir dağılımının yukarı dilimlerine çıkma olasılığı 15-24 referans grubuna göre daha yüksektir. Yukarı beşte birlik dilimlere doğru hareket etme olasılığı en yüksek yaş grubu ise 25-34 yaş grubudur. Çok Değerli Logit modelinin kestirim sonuçları eğitim grupları açısından değerlendirildiğinde eğitim düzeyi yükseldikçe aşağı hareket etme olasılığının azaldığı, bununla birlikte yukarı hareket etme olasılığının ise arttığı görülmektedir.

¹³ Bu değişken metin içerisinde yer verilmeyen geçiş matrislerinden elde edilmiştir. Geçiş matrisleri bireylerin gelir dağılımı içerisinde bir dönemden diğer bir döneme nasıl hareket ettiklerini anlayabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Geçiş matrislerini oluşturmak üzere 2005-2010 dönemindeki her yıla ait örneklem reel aylık gelire göre yüzde 20’lik dilimlere (quintiles) bölünmüştür. Daha sonra ikişer yıllık dengeli paneller ele alınarak (2005-2006, 2006-2007; 2007-2008; 2008-2009; 2009-2010) gelir sahiplerinin bir yıldan öteki yıla bu yüzde 20’lik dilimler arasındaki hareketleri gözlemlenmiştir. “Aşağı hareketlilik” t-1’den t’ye reel gelirine göre daha düşük bir %20’lik dilime hareket etmeyi gösterirken; “yukarı hareketlilik” t-1’den t’ye daha yüksek bir %20’lik dilime hareket etmeyi göstermektedir. “hareketsizlik” ise t-1 ve t’de aynı dilimde olmayı belirtmektedir.

Tablo 3
İki Yıllık Geçiş (Transition) Matrisleri Kullanılarak Elde Edilen Çok Değerli Logit Modeli Kestirimi: Türkiye, 2005-2010

	Aşağı Yönlü Hareket		Durumu Değişmeyenler		Yukarı Yönlü Hareket	
	Marjinal Etki	p-değeri	Marjinal Etki	p-değeri	Marjinal Etki	p-değeri
Cinsiyet (Referans: Kadın)						
Erkek	-0.060	0.000	-0.022	0.000	0.082	0.000
Yaş (Referans: 15-24)						
25-34	-0.142	0.000	0.064	0.000	0.078	0.000
35-49	-0.195	0.000	0.122	0.000	0.073	0.000
50-64	-0.137	0.000	0.114	0.000	0.023	0.006
Eğitim (Referans: Okur yazar olmayan / bir diplomaya sahip olmayanlar)						
İlkokul	-0.035	0.000	-0.083	0.000	0.118	0.000
Ortaokul	-0.076	0.000	-0.069	0.000	0.145	0.000
Genel Lise	-0.134	0.000	-0.052	0.000	0.186	0.000
Meslek Lisesi	-0.149	0.000	-0.065	0.000	0.214	0.000
Yüksek Öğretim	-0.234	0.000	-0.038	0.002	0.271	0.000
Yıl (Referans: 2006)						
2007	-0.001	0.865	0.017	0.006	-0.016	0.000
2008	-0.016	0.003	0.049	0.000	-0.033	0.001
2009	-0.014	0.013	0.051	0.000	-0.036	0.000
2010	-0.169	0.000	0.174	0.000	-0.005	0.391
Orijinal Dilim	0.088	0.000	0.014	0.000	-0.102	0.000
Pseudo R-sq	0.066					
Num. Of Obs.	57671					

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketleri (2006-2011) kullanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Gelir grupları içerisinde düşük gelir grubunda (gelir dağılımının en alt yüzde 20'lik kesiminde) yer alanların durumu her zaman gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği çalışmalarının ilgi odağı olmuştur. Örneğin OECD'nin 1997 yılındaki "Kazanç Hareketliliği: Uzun Dönemli bir Bakış" adlı raporunda, Danimarka, Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere ve ABD'deki düşük gelirliilerin gelir hareketliliği yakından incelenmiştir (OECD, 1997).

Tablo 4, 2005-2007 ve 2008-2010 alt dönemleri için düşük gelirli çalışanların gelir hareketliliği hakkında bilgiler vermektedir. Düşük gelirliiler gelir dağılımının en alt %20'lik kesiminde yer alanlar olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁻¹⁵ Buna göre, Tablo 4'te düşük gelirliilerin aşağı ve yukarı yönde hareketliliğine bakıldığında, 2005-2007 döneminde 2005'te düşük gelirli olan bireylerin %6'sı işsiz konumuna geçerken %23'ü bir üst gelir grubuna geçebilmiştir. Bu kesimin yalnızca %1.7'si en üst gelir grubuna geçebilmiştir. 2008-2010 dönemi için de benzer sonuçlar söz konusudur. 2008'deki düşük gelirliilerin yaklaşık %6'sı 2010 yılında işsiz kalırken, %19'u ikinci yüzde yirmilik gelir grubuna geçmiş ancak %2.3'ü en üst gelir grubuna geçme şansı yakalayabilmiştir. Bu sonuçlar, Isaacs'ın (2007) nesiller arası gelir hareketliliği üzerine olan ve ABD'de en alt %20'lik gelir grubunda yer alan ailelerin çocuklarının %42'sinin yine aynı gelir grubunda; en üst %20'lik gelir grubundaki ailelerin çocuklarının da %39'unun yine aynı gelir grubunda kaldığını, düşük gelir grubundaki ailelerin çocuklarının en üst %5'lik gruba geçme olasılıklarının ise yalnızca %1 olduğunu gösteren çalışması ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan sonuçlarımız, Vergil (2012) tarafından elde edilen ve yoksul insanların yaklaşık %65'inin 3 yıl içerisinde ikinci yüzde yirmilik dilime geçtiği sonucu ile son derece farklılık göstermektedir.

¹⁴ Düşük gelirliilerin tanımlanmasında farklı yöntemler de kullanılmaktadır. Örneğin OECD (1997)'de düşük gelirliiler tam zamanlı çalışanların medyan gelirinin yüzde 65'inin altında gelire sahip olan bireyler olarak tanımlanmış ve düşük gelirliilerin gelir dağılımındaki payı Danimarka'da %24.5, Fransa'da %21.5, Almanya'da %19.9, İtalya'da %24.2, İngiltere'de %17.8 ve ABD'de %22 olarak hesaplanmıştır. Aynı tanımlı kullanarak yaptığımız hesaplamalarda Türkiye'de düşük gelir grubunun oranı 2005-2010 döneminde yaklaşık %45 olarak bulunmuş olup yukarıda adı geçen ülkelerle karşılaştırıldığında düşük gelirli grup oldukça büyüktür.

¹⁵ Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları anketlerini kullanarak Aydın (2012), Türkiye için 2003-2006 döneminde alt gelir diliminde yer alan kesimlerin oranının %47'den %43-44'e gerilediğini, alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru ise %3-4'lük küçük bir hareketlenme gerçekleştiğini belirtmiştir.

Tablo 4
Düşük Gelirli Çalışanların Üçer Yıllık Gelir Hareketliliği

	2005 yılında düşük gelirli olarak çalışanların 2007 yılındaki durumu					
	2005 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı	İşsiz duruma düşenlerin payı	En alt %20'lik dilimde kalanların payı	2. %20'lik dilime yükselenlerin payı	3.-4. %20'lik dilimlere yükselenlerin payı	5. %20'lik dilime yükselenlerin payı
<i>Tüm örneklem</i>	20.010	6.125	53.846	23.362	14.957	1.709
<i>Erkek</i>	18.530	6.667	49.910	24.324	16.937	2.162
<i>Kadın</i>	28.540	4.082	68.707	19.728	7.483	0.000

	2008 yılında düşük gelirli olarak çalışanların 2010 yılındaki durumu					
	2008 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı	İşsiz duruma düşenlerin payı	En alt %20'lik dilimde kalanların payı	2. %20'lik dilime yükselenlerin payı	3.-4. %20'lik dilimlere yükselenlerin payı	5. %20'lik dilime yükselenlerin payı
<i>Tüm örneklem</i>	20.520	5.830	57.735	19.283	14.798	2.354
<i>Erkek</i>	20.070	6.386	53.701	21.045	16.401	2.467
<i>Kadın</i>	28.390	3.941	71.429	18.227	4.433	1.970

Not: Düşük gelirli çalışanlar: gelir dağılımının en alt %20'lik kesiminde yer alanlar olarak tanımlanmıştır. Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketleri (2006-2011) kullanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Tablo 4'e göre düşük gelirli olanların oranı erkek ve kadınlarda da oldukça farklıdır. Erkeklerde düşük gelirli çalışan oranı %20 civarında iken kadınlarda %29'dur. Benzer biçimde düşük gelirli grupta yer alan kadın oranı Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere ve Amerika'da da erkeklere oranla daha yüksektir (OECD, 1997). Tablo 4'ten görülebilecek bir başka bulgu gelir grupları arasındaki hareketlilikte kadınların erkeklere oranla daha az hareket şansını yakalayabildikleridir. Kadınların yaklaşık %70'i yine aynı gelir grubunda kalırken, erkeklerin yaklaşık %50'si aynı gelir grubunda kalmıştır. Kadınlar için olumsuz bir başka görünüm ise en alt %20'lik gelir grubundan en üst yüzde %20'lik gelir dilimine geçişte görülmektedir. 2005 yılındaki düşük gelirli erkeklerin %2'si 2007 yılında en üst gelir grubuna geçerken, aynı dönem içinde düşük gelirli kadınların hemen hiçbiri (%0.00) en üst gelir dilimine geçememiştir. 2008-2010 dönemi için düşük gelirli kadınların en üst gelir dilimine geçişlerinde artış gözlenirse de, bu oran yine de erkeklerin aynı konudaki değerinden düşük kalmıştır.

5. Sonuç

Son otuz yıl içinde dünya genelinde paranın gelişmiş ülkelerde hız kesmeksizin kendine faiz aracılığı ile yüksek kazançlar sağladığı, büyük şirketlerin mal ve hizmetlerini tüm dünyaya ihraç etme imkânları yakaladığı, verimlilikteki artışlarla maliyetlerin aşağı çekilerek reel sektörde karların ençoklaştığı küreselleşme sürecinde, ücret ve maaşı ile geçinen kesimin işgücü piyasasındaki kazanımlarının hızla gerilemesi gelir eşitsizliğindeki artışın başlıca nedenleri olarak gösterilebilir. Bu dönemde sendikalaşma oranındaki düşüşler, reel asgari ücretlerdeki gerilemeler, işsizlik korumalarının en aza indirilmesi gibi işgücünün gelirini koruyacak ve artıracak kurumların ortadan kaldırılması, esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaştırılması dünya genelinde gelir eşitsizliklerini daha kalıcı hale getirmiştir.

Artan gelir eşitsizlikleri kıta Avrupa'sı ve İskandinav ülkelerinde dolaylı vergilerin oranını düşürerek, transfer harcamalarını arttırarak, artan oranlı vergi sistemi uygulayarak kısmen azaltılabilmektedir. Buna karşın liberalizmin ruhuna özgü olarak kimi ülkelerde bu tür müdahalelerden şiddetle kaçınılmaktadır. Neo-liberal sistemde eşitsizlik, bireyin daha çok kendini geliştirmesi açısından itici bir güç olarak görülür ve "herkes fırsatlar yakalayarak üst sınıflara atlayabilme şansına sahiptir" önermesi eşitsizliklerin kendiliğinden defedilebileceğini varsayar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışma 1980 sonrası hızla neo-liberal ekonomik politikaları hayata geçiren ve dünyadaki yerini buna göre konumlandıran Türkiye'de kısıtlı bir zaman dilimi için de olsa sınıf atlamının olasılıklarını incelemektedir. Bu amaca uygun olarak bu çalışma gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği ölçütlerini hesaplamıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan ilki Türkiye'nin diğer önceki çalışmalarda da gösterildiği üzere yüksek gelir

eşitsizliğine sahip olmasıdır. Çalışmanın en önemli bulgusu, Türkiye’de artan gelir hareketliliğinin gelir eşitsizliğini azaltmamasıdır. Gelir hareketliliği sonuçlarına daha yakından bakılacak olunursa, erkeklerin kadınlara oranla daha hareketli olduğu ve üst gelir gruplarına geçme şanslarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Gelir dilimlerine bakıldığında ise iki uç gelir dilimindeki bireylerin, dağılımın orta kesimlerindeki bireylere göre daha hareketli olduğu görülmektedir. 50-65 yaş grubu diğer yaş gruplarına göre en hareketli gruptur. Yaş ilerledikçe üst gelir gruplarına yükselmek daha olasıdır. Eğitim düzeyi yükseldikçe aşağı hareket etme olasılığı azalmakta, bununla birlikte yukarı hareket etme olasılığı ise artmaktadır. Türkiye’de düşük gelir grubunun payı (gelir dağılımının en alt yüzde 20’lik kesiminde yer alanlar) gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Düşük gelir grubunda yer alan kadınların durumu erkeklere oranla çok daha kötüdür.

Gelir eşitsizliğinin azaltılabilmesi için gelirin yeniden dağıtımına yönelik düzenlemelere ağırlık verilebilir, yoksul kesimlere yapılan transferlere etkinlik kazandırılabilir, işgücü piyasalarının sendikal haklar, işsizlik korumaları, asgari ücret düzenlemeleri ile dar gelirli lehine tekrar yapılandırılması gündeme getirilebilir.

Öte yandan gelir hareketliliğinin eşitsizlikleri azaltabilmesi için eğitim hala en önemli etmendir. Eğitimin kalitesi ve eğitimde fırsat eşitliği ile dar gelirli kesimin profesyonel, nitelikli ve iş güvencesine sahip mesleklerde çalışabilme imkânı yakalaması, bu kesimin yukarı gelir gruplarına doğru hareketliliğinde büyük önem taşımaktadır. Öte yandan çalışma hayatında dezavantajlı grup olan kadınların istihdam durumu ciddi biçimde yeniden ele alınmalıdır. Kadınlar düşük ücretli ve güvencesiz işler ile işgücü piyasalarına giriş yapmakta, evlilik ve annelik süreçleri sonrasında kolayca işgücü piyasasından çıkmaktadırlar. Bu sorunun önlenmesi açısından çocuk bakımı için kamusal hizmetler yaygınlaştırılabilir, yeni işe alınacak kadınlar için sübvansiyonlar uygulanabilir, kadınların sendikalaşması teşvik edilebilir. Öte yandan kadınların eğitime erişimleri kolaylaştırılarak yüksek ücretli mesleklerde istihdamlarının önü açılarak gelir dağılımında üst gruplara çıkmaları kolaylaştırılabilir.

Bu çalışma TÜİK’in Gelir Yaşam Koşulları Anketleri’ni panel veri şeklinde 2006 yılından bu yana toplaması nedeni ile sınırlı bir döneme dair (2005-2010) sonuçlar sunabilmektedir. Oysa gelir hareketliliği ve bu hareketliliğin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri uzun dönemde daha belirgindir. O nedenle ileriki çalışmalar daha geniş dönemleri inceleyerek çalışmamızın bu açığını giderebilirler. Buna ek olarak, çalışmamız özel-kamu sektörü ya da işyeri büyüklüğü gibi hususların gelir hareketliliği üzerindeki etkilerini incelememiştir. Benzer çalışmalarda bu alandaki eksikliğe ışık tutulabilir.

Kaynaklar

- AYDIN, K. (2012), Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri, *Çalışma ve Toplum*, 1, 147-166.
- BACHMANN, R., BECHARA, P. ve SCHAFFNER, S. (2012), “Wage Inequality and Wage Mobility in Europe”, Ruhr Economic Papers, No. 386. Ruhr-Universität Bochum (RUB).
- BAHÇE, S. ve KÖSE A. H. (2007), “Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal SınıflaraDönmek”, erişim adresi: http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/KoseBahceHaz07.pdf
- BAKIŞ, O. ve Polat, S. (2015), “Wage inequality in Turkey, 2002–10.” *Economics of Transition*, 23(1), 169-212.
- BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL POLİTİKA FORUMU (2010), *Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*, erişim adresi:http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Turkiyede-Esitsizlikler_SPF.pdf
- BUCHINSKY, M. ve HUNT, J. (1999), “Wage mobility in the United States”, *The Review of Economics and Statistics*, 81, 351-368.
- BULUTAY, T., TİMUR, S. ve ERSEL, H. (1971), *Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Yayınları, Ankara.
- CELASUN, M. (1983), “Income Distribution and Domestic Term of Trade in Turkey 1978-1983”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 13, 193-216.
- COWELL, F. (2011), *Measuring Inequality*, Oxford University Press, 3rd edition, Oxford.
- ÇALIŞKAN, Ş. (2010), Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 89-132.
- ÇELİK, A. (2004), AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım, *Çalışma ve Toplum*, 3, 53-91.
- DICKENS, R. (2000), “Caught in a Trap? Wage Mobility in Great Britain: 1975-1994”, *Economica*, 67, 477-97.
- DPT (1966), *Gelir Dağılımı Araştırması*, T. Çavuşoğlu, Y. Hamurdan, Ankara.
- DPT (1976), *Gelir Dağılımı 1973*, Ankara.
- DUMAN, A. (2011), Türkiye’de Gelir Dağılımı: Sınıfta Kalanlar, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 1(3), 58-61.
- EKŞİ, O. ve KIRDAR, M. (2015). “Emek Gelirlerinin ve Eşitsizliğinin Türkiye İçin Bir Analizi: 2002-2011”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No. 2015/02.
- FIELDS, G. (2010), “Does Income Mobility Equalize Longer-term Incomes? New Measures of an Old Contep”, *Journal of Economic Inequality*, 8,409–427.
- FIELDS, G. ve OK, E. (1996), “The meaning and measurement of income mobility”, *Journal of Economic Theory*, 71, 349–77.
- FIELDS, G. ve OK, E. (1999), “Measuring Movement of Incomes”, *Economica*, 66, 455-472.
- FRIEDMAN, M. (1962), *Capitalism and Freedom*. Chicago University Press, Chicago.
- HOFER, H. ve WEBER, A. (2002), “Wage mobility in Austria 1986-1999”, *Labour Economics*, 9, 563-577.
- ISAACS, J. (2007), *Economic Mobility of Families Across Generations*, The Economic Mobility Project,http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2007/11/generations%20isaacs/11_generations_isaacs.pdf
- OECD (1997), “Earnings mobility: taking a longer run view”, *Employment Outlook*, 27-61.
- OECD (2013) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, ISBN Number: 9789264111639, erişim adresi: <http://www.oecd.org/social/soc/dividedwestandwhyinequalitykeepsrising.htm>

- OECD (2015a), Income distribution and Poverty Statistics database.
erişim adresi: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IDD>
- OECD (2015b), Labour Force Statistics by sex and age Indicators. erişim adresi:
http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R
- RIENER, G. (2012), “Inequality and Mobility of Household Incomes in Europe: Evidence from the EHCP”, *Applied Economics*, 44, 279-288.
- SHORROCKS, A. (1978), “Income inequality and income mobility”, *Journal of Economic Theory*, 19, 376–393.
- SOLOGON, D. ve O’DONOGHUE, C. (2009), “Equalizing or Dinequalizing Lifetime Earnings Differentials? Earnings Mobility in the EU: 1994-2001”, IZA Discussion Paper, No. 4642, Bonn, Germany.
- TANSEL, A., DALGIÇ, B. ve Güven, A. (2014), “Wage Inequality and Wage Mobility in Turkey”, IZA Discussion Paper Series, No: 8669, Bonn, Germany.
- TÜİK (2013), Çeşitli Yıllara ait Hanehalkı Gelir Dağılımı anketleri.
erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011
- TÜİK (2015), Hanehalkı İşgücü İstatistikleri Haber Bülteni, Aralık 2013.
erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18638>
- TÜSİAD (1986), *Türkiye’de Sosyo Ekonomik Öncelikler Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi*, Cilt: 2, Y. Ersel, H. Fişek, E. Kalaycıoğlu, İstanbul.
- VERGİL, H. (2012), “Income Mobility, Income Distribution and Economic Growth in Turkey”, The 32nd General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth August 5-11, Boston, USA.
- YÜKSELER, Z. (2005), “1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, *İktisat, İşletme, Finans*, Mayıs, 56-82.

Extended summary

Can income mobility reduce income inequality? Evidence from Turkey

Abstract

Income mobility is a concept that includes individuals' relocating their income position up to the higher income groups or down to the lower income groups and, the easiness of this transition process. This study aims to contribute to the literature by analyzing income inequality and income mobility together for a developing country Turkey. With this aim we use Survey of Income and Living Conditions (SILC) for the period 2005-2010 and compute various indices of income inequality and income mobility. We further compute these indices by gender and various age and education levels. We find that during the period investigated in Turkey income inequality is rather high and income mobility is rather low. Other conclusions of this study can be summarized as follows; i) income mobility increases as the time period is extended but income mobility does not decrease income inequality in Turkey. ii) the individuals at the two tails of the distribution are more mobile compared to the ones in the middle of the income distribution. iii) 6 percent of the individuals at the lowest income group become unemployed while only 1.7 percent of them move up to the highest income group in the sub-periods considered.

Key words: Income Mobility, Income Inequality, Gender, Education, Turkey

Jel codes: D31, D63, J60

Introduction

In the last thirty years, along with the rapid globalization process, common application of liberal policies around the world, advances in technology and changing labor market regulations, income inequality has risen substantially. This process included the Scandinavian countries which are known as equalitarian. Increasing income inequality has made economists focus on income mobility issue which enables individuals to relocate their income position up to higher income groups. From this perspective income mobility is seen as an equalizing factor of income inequality.

Studies on income or wage mobility, and their effects on income or wage inequalities have begun in the 2000s and mainly for developed countries. There are only a limited number of studies to reach a general conclusion regarding the issue and the evidence from developing countries is even less. This study aims to contribute to the literature by analyzing income inequality and income mobility together for a developing country Turkey. Turkey is one of the countries with most unequal income distribution although there have been some improvements over the 2000s.

Method

This study uses the data from Survey of Income and Living Conditions (SILC) collected by TURKSTAT (Turkish Statistical Institute) which have been carried out regularly every year since 2006. Our analysis period is 2005-2010. Our unbalanced panel covers 32,355 individual income earners aged between 15-64 over the period 2005-2010 including part time workers. As income measure we use the monthly real income in cash or in kind received from the main job of the income earner. The income inequality and mobility analyses in this study are carried out regarding three different socio-economic group. The first group reveals the gender differences. The second group comprises of four subgroups according to the age of individuals (15-24, 25-34, 35-49, 50-64). The third group is constituted by six subgroups according to the education level of individuals as (1) illiterate and literate but not graduate, (2) primary school, (3) middle school, (4) high school, (5) vocational high school and, (6) higher education.

In order to uncover the evolution of the income inequality in Turkey over time Gini and Theil indices of inequality are used each of which focuses on different parts of the income distribution. In order to measure income mobility Pearson correlation coefficient, Spearman rank correlation coefficient and Fields-Ok index (1996,1999) are employed and, because of the high correlation between the results only Fields-Ok index is reported. Whether there is an equalizing effect of mobility on income inequality is tested by utilizing another index developed by Fields (2009). Furthermore, the corresponding year-to-year transition probabilities are explored through a multinomial logit model where individual characteristics such as gender, age and educational level are considered as explanatory variables. Finally, income mobility of individuals which stand at the lowest 20 percent of the income distribution is analyzed by using transition matrices.

Results

The first result from the analyses is that Turkey has experienced a partial improvement in terms of income inequality over the 2000s. Despite this improvement Turkey still has a rather high income inequality. Income mobility increases over time over the period 2005-2010. Further mobility raises income inequality instead of reducing it.

Results from income mobility analyses further provide evidence that men are more mobile compared to women and their chance to move upper income groups is higher than that of women. In terms of income segments, the individuals at the two tails of the distribution are more mobile compared to the ones in the middle of the income distribution. Within the age groups, 50-65 age group is the most mobile group and as individuals get older the probability of moving up to higher income

groups increases. Consistent with the expectations the probability of moving downward decreases with an increase in the education level whereas the probability of moving upward increases with an increase in the education level.

The proportion of the individuals in lowest income group (lowest 20% of the income distribution) is higher in Turkey compared to that in the several developed countries. For this income group, the probability of getting unemployed is substantially higher than that of moving up to higher income groups. Only 6 percent of the individuals at the lowest income group become unemployed while only 2 percent of them move up to the highest income group. Women in the lowest income group are in a much worse situation compared to the men in the same income group.

Conclusion

In conclusion Turkey is one of the countries with high income inequality, although she has experienced some improvements over the 2000s. In order to lower income inequality, regulations for redistributing income can be made more efficient by making income transfers to the poor people and re-structuring labor markets through improving union rights, unemployment protections, and minimum wage regulations.

On the other hand, education is still an important factor in order to increase income mobility and reduce income inequality. Improving the quality of education and equality of opportunity are crucial for poor people to move forward to higher income groups enabling them the opportunity of having professional and quality jobs with job security. In addition the disadvantageous group of women's employment should be handled seriously. Women enter labor market with low wages and without job security and, exit from the market easily after their marriage and maternity processes. In order to avoid this problem public services directed towards women can be expanded, their employment can be subsidized and their unionization can be promoted. In addition, increasing women's access to education can facilitate their employment in high wage jobs and their movement to higher income groups.

This study can present mobility results for a limited time period (2005-2010) since TURKSTAT collects SILC data as panels only since 2006. However, income mobility and the effect of this mobility on income inequality can be better observed in longer time periods. For this reason, the future works can close this gap by analyzing mobility for longer time periods. In addition, our study does not explore the effects of job size and private-public sector differentiation on income mobility. Such studies can shed light on the nature of income inequality and income mobility.